

วิเคราะห์ยุทธศาสตร์และนโยบายด้านการสื่อสารผู้สูงอายุไทย
กรณีศึกษา ยุทธศาสตร์กรมกิจการผู้สูงอายุ 20 ปี พ.ศ. 2561 – 2580

Analysis of Strategies and Policies for Communication

**Among the Thai Elderly Case Study: 20-Year Strategy of the Department of
Older Persons Affairs, 2018 – 2037**

วันที่รับบทความ: 20 เม.ย. 68

วันที่แก้ไขบทความ:

ครั้งที่ 1 : 29 ก.ค. 68

ครั้งที่ 2 : 4 ส.ค. 68

วันที่ตอบรับ: 26 ส.ค. 68

ปรีมปรีชญ์ อัมพัน*

*Purimprat Ampan**

อาทินันทนันท์ แก้วประจันทร**

*Atinan Keawparchan***

ทศพร ไชยเดช***

*Thosaporn Chaidech****

* ศศ.ม (การสื่อสารศึกษา) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, อาจารย์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏ
วไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์

* M.A. in Communication Studies, Chiang Mai University; Lecturer, Faculty of Management Science,
Valaya Alongkorn Rajabhat University under the Royal Patronage.

** นศ.ม.(นิเทศศาสตร์) มหาวิทยาลัยรังสิต, อาจารย์ คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ,
Atinan.ke@northbkk.ac.th

** M.A. in Communication Arts, Rangsit University; Lecturer, Faculty of Communication Arts, North
Bangkok University; Corresponding author: Atinan.ke@northbkk.ac.th

*** นศ.ม.(นิเทศศาสตร์) มหาวิทยาลัยรังสิต, อาจารย์ คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ

*** M.A. in Communication Arts, Rangsit University; Lecturer, Faculty of Communication Arts, North
Bangkok University.

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อวิเคราะห์ยุทธศาสตร์และนโยบายด้านการสื่อสารผู้สูงอายุไทย กรณีศึกษา ยุทธศาสตร์กรมกิจการผู้สูงอายุ 20 ปี พ.ศ. 2561 – 2580 ตามกรอบแนวคิดยุทธศาสตร์และนโยบายมาตรการ (เชิงเนื้อหา/กิจกรรม) รูปแบบการสื่อสาร (สื่อ ช่องทาง ผู้ผลิต) ผลที่คาดหวัง การเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรม/ทัศนคติ/คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ โดยเป็นการวิเคราะห์เอกสาร (documents analysis) และการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) ซึ่งผู้วิจัยคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) ประกอบไปด้วยแผนยุทธศาสตร์กรมกิจการผู้สูงอายุ 20 ปี พ.ศ. 2561 – 2580 และ แผนปฏิบัติการด้านผู้สูงอายุ ระยะที่ 3 (พ.ศ. 2566-2580) สำหรับงานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ผลการวิจัยพบว่า ยุทธศาสตร์ด้านการสื่อสารเพื่อผู้สูงอายุในแผนดังกล่าว มีความชัดเจน ครอบคลุม 4 ด้านหลัก ได้แก่ 1) การสร้างความตระหนักรู้และทัศนคติเชิงบวกต่อผู้สูงอายุ ผ่านการผลิตสื่อสารณะหลากหลายประเภท เพื่อสะท้อนคุณค่าของผู้สูงวัยในสังคม 2) การส่งเสริมสุขภาพและการป้องกันโรค โดยพัฒนาสื่อให้ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพและการเข้าถึงบริการด้านสุขภาพ 3) การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต และการพัฒนาทักษะ โดยเน้นการเข้าถึงเทคโนโลยีและภาษา 4) การส่งเสริมสิทธิและสวัสดิการ โดยเผยแพร่ข้อมูลสิทธิขั้นพื้นฐานและช่องทางการเข้าถึงบริการสาธารณะ

ผลการวิจัยในครั้งนี้ยังชี้ให้เห็นว่าแผนปฏิบัติการด้านผู้สูงอายุระยะที่ 3 (พ.ศ. 2566–2580) มีความสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี และแผนพัฒนาประเทศในระดับต่าง ๆ ทั้งในมิติของความสามารถในการแข่งขันและการส่งเสริมความเสมอภาคทางสังคม

คำสำคัญ: ยุทธศาสตร์การสื่อสาร ผู้สูงอายุไทย การสื่อสารเพื่อการพัฒนา สังคมสูงวัย

Abstract

This research aims to (1) analyze the communication strategies and policies for the Thai elderly, using the 20-Year Strategic Plan of the Department of Older Persons (2018–2037) as a case

study. The study is based on the conceptual framework of strategies and policies, including measures (in terms of content/activities), forms of communication (media, channels, producers), and the expected outcomes such as changes in behavior, attitudes, and quality of life of the elderly. 1) The research employs document analysis and content analysis, using purposive sampling to select key documents the 20-Year Strategic Plan of the Department of Older Persons (2018–2037) and the Third National Action Plan on Elderly (2023–2037). This is a qualitative research study. 2) The findings reveal that the communication strategies for the elderly outlined in the strategic plans are clearly defined and cover five main areas 3) Raising awareness and promoting positive attitudes toward the elderly through the production of diverse public media reflecting the value of older persons in society 4) Promoting health and disease prevention by developing educational media on well-being and access to healthcare services.

Promoting rights and welfare by disseminating information on basic rights and public service access. Fostering social participation, highlighting the elderly's role in sharing wisdom and engaging in community activities. The study also indicates that the Third National Action Plan on Elderly (2023–2037) is aligned with the 20-Year National Strategy and various levels of national development plans, particularly in enhancing national competitiveness and promoting social equity.

Keywords: Communication strategy, Thai elderly, Development communication, Aging society

บทนำ

ประเทศไทยกำลังเข้าสู่ “สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์” (complete aged society) ซึ่งหมายถึงการที่ประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปมีสัดส่วนมากกว่าร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมด แนวโน้มดังกล่าวก่อให้เกิดความท้าทายทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และคุณภาพชีวิต โดยเฉพาะในประเด็นด้านการสื่อสาร ที่ถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความรู้เท่าทัน เข้าถึงบริการของรัฐ และการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในสังคมอย่างต่อเนื่อง

แม้ว่ารัฐบาลไทยจะมีการกำหนดยุทธศาสตร์และนโยบายต่าง ๆ เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร เช่น ยุทธศาสตร์กรมกิจการผู้สูงอายุ 20 ปี (พ.ศ. 2561–2580) แต่การสื่อสารที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุในเชิงนโยบายยังคงมีลักษณะกระจัดกระจาย ขาดความเฉพาะเจาะจง และไม่ครอบคลุมปัญหาที่หลากหลายของผู้สูงอายุในยุคดิจิทัล

นอกจากนี้ การเข้าถึงสื่อและข้อมูลข่าวสารของผู้สูงอายุไทยยังมีข้อจำกัดหลายประการ อาทิ ทักษะในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล ความสามารถในการเข้าถึงแหล่งข้อมูลของรัฐ รวมถึงรูปแบบเนื้อหาที่ไม่สอดคล้องกับบริบทของผู้สูงอายุ สิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการมีส่วนร่วมในสังคม การใช้สิทธิตามรัฐธรรมนูญ และการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี

การสื่อสารในบริบทของผู้สูงอายุไม่ใช่เพียงการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารทั่วไป แต่ต้องคำนึงถึงข้อจำกัดเฉพาะของผู้สูงอายุ เช่น ความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ (การมองเห็น การได้ยิน การเคลื่อนไหว) ความสามารถในการเรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ และการเข้าถึงสื่อที่มีความหลากหลายมากขึ้นในยุคดิจิทัล หากไม่มีการจัดการด้านการสื่อสารอย่างเหมาะสม ผู้สูงอายุจะถูกกั้นออกจากการรับรู้ข่าวสารที่จำเป็น ขาดโอกาสในการเรียนรู้ และอาจกลายเป็นกลุ่มที่ถูกกีดกัน (excluded group) ในการพัฒนาประเทศ

ในระดับนโยบาย ภาครัฐได้กำหนด “ยุทธศาสตร์กรมกิจการผู้สูงอายุ 20 ปี พ.ศ. 2561–2580” ซึ่งเป็นกรอบทิศทางการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุในระยะยาว โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต เสริมสร้างศักยภาพ และส่งเสริมการคุ้มครองสิทธิของผู้สูงอายุให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีศักดิ์ศรีและมั่นคง อย่างไรก็ตาม ยังมีข้อสังเกตว่าด้าน “การสื่อสาร” ยังไม่ได้รับการผลักดันอย่างเป็นระบบเท่ากับประเด็นอื่น ๆ เช่น ด้านสวัสดิการ ด้านสุขภาพ หรือการจ้างงาน

แม้ในยุทธศาสตร์จะมีการกล่าวถึง “การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารอย่างต่อเนื่อง” และ “การสนับสนุนสื่อเพื่อผู้สูงอายุ” แต่ในเชิงปฏิบัติกลับพบว่าผู้สูงอายุจำนวนมากยังประสบอุปสรรคในการเข้าถึงสื่อ โดยเฉพาะกลุ่มผู้มีรายได้น้อย อยู่ในพื้นที่ห่างไกล หรือไม่มีทักษะด้านเทคโนโลยี ส่งผลให้ช่องว่างทางสารสนเทศ (information gap) ยังคงดำรงอยู่และกว้างขึ้นในบางพื้นที่

การวิจัยในครั้งนี้จึงมุ่งวิเคราะห์ยุทธศาสตร์และนโยบายด้านการสื่อสารที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ โดยเฉพาะกรณีของยุทธศาสตร์กรมกิจการผู้สูงอายุ 20 ปี ว่ามีการกำหนดแนวทางด้านการสื่อสารไว้อย่างไร สอดคล้องกับสภาพจริงของสังคมไทยหรือไม่ และสามารถขับเคลื่อน

ได้จริงเพียงใด ตลอดจนเสนอแนะแนวทางการพัฒนาการสื่อสารเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของ ผู้สูงอายุในยุคดิจิทัล

ทั้งนี้ การวิจัยนี้มีความสำคัญต่อการพัฒนาเชิงนโยบาย (policy development) และการ ปฏิบัติการด้านการสื่อสารสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถเข้าถึงข้อมูลที่จำเป็น มีความ เข้าใจในสิทธิและบริการของรัฐอย่างเท่าเทียม เป็นผู้บริโภคสื่ออย่างรู้เท่าทัน และมีบทบาท ในสังคมอย่างมีคุณค่าในช่วงบั้นปลายของชีวิต

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญของวิเคราะห์ยุทธศาสตร์และนโยบายด้านการ สื่อสารผู้สูงอายุไทย กรณีศึกษา ยุทธศาสตร์กรมกิจการผู้สูงอายุ 20 ปี พ.ศ. 2561 – 2580 ซึ่งเป็น กรอบนโยบายหลักของรัฐด้านผู้สูงอายุ เพื่อศึกษาแนวทาง นโยบาย และศักยภาพในการพัฒนาให้ การสื่อสารกับผู้สูงอายุมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น สอดคล้องกับการเปลี่ยนผ่านสู่สังคมสูงวัย และ ไม่ทอดทิ้งกลุ่มผู้สูงอายุไว้ข้างหลัง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อวิเคราะห์เนื้อหา ยุทธศาสตร์ นโยบาย มาตรการ รูปแบบการสื่อสาร ผลที่คาดหวัง ที่ปรากฏในยุทธศาสตร์กรมกิจการผู้สูงอายุ 20 ปี พ.ศ. 2561 – 2580

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง "วิเคราะห์ยุทธศาสตร์และนโยบายด้านการสื่อสารผู้สูงอายุไทย กรณีศึกษา ยุทธศาสตร์กรมกิจการผู้สูงอายุ 20 ปี พ.ศ. 2561 – 2580 " ผู้วิจัยได้นำแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มาเป็นกรอบในการศึกษาข้อมูล ดังนี้

1. แนวคิด ความสำคัญ และกระบวนการจัดทำแผนยุทธศาสตร์

แผนยุทธศาสตร์ของหน่วยงานภาครัฐก็คือ กระบวนการตัดสินใจอย่างเป็นระบบในการใช้ ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัด รวมถึงการกำหนดขั้นตอนการปฏิบัติ เพื่อบรรลุเป้าประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ อันเป็นผลประโยชน์ของส่วนรวม หรือประโยชน์สาธารณะ (Public Interest) ทั้งยังเป็นการ สนองตอบต่อปัญหาและความต้องการของประชาชนอีกด้วย

ความสำคัญของแผนยุทธศาสตร์

1. แผนยุทธศาสตร์เป็นการกำหนดรูปแบบของการปฏิบัติที่ช่วยให้องค์กรสามารถพัฒนาตนเองได้อย่างเหมาะสมกับสภาพการณ์เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้เพราะการกำหนดแผนยุทธศาสตร์นั้นให้ความสำคัญกับการศึกษาวิเคราะห์สภาพแวดล้อม ทั้งสภาพแวดล้อมภายในและสภาพแวดล้อมภายนอกองค์กร

2. แผนยุทธศาสตร์เป็นการกำหนดรูปแบบของการปฏิบัติที่ช่วยให้หน่วยงานในภาครัฐกิจ ตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตนที่มีส่วนเอื้ออำนวยความสำเร็จและความล้มเหลว ล้มเหลวต่อเป้าประสงค์ขององค์กร

3. แผนยุทธศาสตร์เป็นการกำหนดรูปแบบของการปฏิบัติที่ช่วยส่งเสริมการจัดการภาครัฐแนวใหม่ (New Public Management-NPM) ที่ให้ความสำคัญการปรับปรุงการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐกิจทั้งระบบ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด โดยในประเทศไทยเรียกว่า การปฏิรูประบบราชการ อีกทั้งหน่วยงานภาครัฐกิจยังต้องดำเนินงานตามแนวทางการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดีหรือธรรมาภิบาล (Good Governance) ซึ่งเป็นกระแสหลักในการบริหารรัฐกิจปัจจุบัน

4. แผนยุทธศาสตร์เป็นการกำหนดรูปแบบของการปฏิบัติที่มีส่วนช่วยยกระดับระบบการจัดทำงบประมาณแบบมุ่งเน้นผลงาน (Performance-based Budgeting)

5. แผนยุทธศาสตร์เป็นการกำหนดรูปแบบของการปฏิบัติที่มีส่วนช่วยในการสร้างนวัตกรรมการบริหารจัดการ ซึ่งเป็นการพินิจวิเคราะห์ วางแผน และนำเสนอทางเลือกในการบริหารจัดการแบบใหม่ ๆ ที่หลุดพ้นจากกรอบพันธนาการทางความคิด อันเกี่ยวข้องกับระเบียบปฏิบัติราชการที่ล้าสมัยและไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์สูงสุดของประชาชน

6. แผนยุทธศาสตร์เป็นการกำหนดรูปแบบของการปฏิบัติที่มีส่วนช่วยสนับสนุนหลักการประชาธิปไตย ในแง่ของการมีส่วนร่วม (Participation) และการกระจายอำนาจ (Decentralization)

กระบวนการจัดทำแผนยุทธศาสตร์

แผนยุทธศาสตร์ หมายถึง ทิศทางหรือแนวทางปฏิบัติตามพันธกิจและภารกิจ (Mission) ให้สัมฤทธิ์ผลตามวิสัยทัศน์ (Vision) และเป้าประสงค์ขององค์กร (Corporate Goal)

แผนยุทธศาสตร์ที่ดีนั้น จะต้องถูกกำหนดขึ้นตามวิสัยทัศน์ขององค์กร อันเป็นผลผลิตทางความคิดร่วมกันของสมาชิกในองค์กรที่ได้ทำงานร่วมกันหรือจะทำงานร่วมกัน โดยวิสัยทัศน์นี้เป็นความเห็นพ้องต้องกันว่าเป็นจุดหมายปลายทางที่องค์กรประสงค์จะไปให้ถึง และวิสัยทัศน์นี้มีการแปลงออกมาเป็นวัตถุประสงค์ (Objective) ที่เป็นรูปธรรม และสามารถวัดได้ ทั้งนี้องค์กรสามารถใช้แผนยุทธศาสตร์เป็นกรอบในการประเมินผลงานประจำปีงบประมาณ ยิ่งไปกว่านั้นองค์กรยังสามารถใช้แผนยุทธศาสตร์เป็นกรอบในการจัดทำแผนปฏิบัติการ (Action Plan) เพื่อการจัดทำงบประมาณรายจ่ายประจำปีได้อีกด้วย

สำหรับกระบวนการจัดทำแผนยุทธศาสตร์นั้น มีขั้นตอนดังนี้

1. การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทางยุทธศาสตร์ ซึ่งประกอบด้วย

1.1 การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายใน (Internal Environment) และ

1.2 การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอก (External Environment)

2. การจัดวางทิศทางขององค์กร ซึ่งประกอบด้วย

2.1 การกำหนดวิสัยทัศน์ (Vision)

2.2 การกำหนดภารกิจ (Mission)

2.3 การกำหนดเป้าประสงค์ขององค์กร (Corporate Goal)

2.4 การกำหนดวัตถุประสงค์ (Objectives)

2.5 การกำหนดดัชนีชี้วัดผลงานระดับองค์กร (Organization's Key Performance

Indicators, KPIs)

2.6 การกำหนดยุทธศาสตร์ (Strategy)

3. การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ เป็นการดำเนินการเพื่อทำให้ยุทธศาสตร์ที่ได้ถูกกำหนดขึ้น มีความเป็นรูปธรรม ปฏิบัติได้จริง อันจะนำไปสู่การบรรลุวิสัยทัศน์ ภารกิจ และเป้าประสงค์ขององค์กร โดยการจัดทำแผนยุทธศาสตร์นั้น ประกอบด้วย

3.1 การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภัยคุกคามขององค์กร หรือที่มักนิยมเรียกกันว่า การทำสวิตอ-อนาไลซิส (SWOT Analysis) อันประกอบไปด้วยการวิเคราะห์จุดแข็ง (Strengths) การวิเคราะห์จุดอ่อน (Weakness) การวิเคราะห์โอกาส (Opportunities) และการวิเคราะห์ภัยคุกคาม (Threats) ขององค์กร

3.2 การกำหนดประเด็นยุทธศาสตร์

3.3 การกำหนดวัตถุประสงค์ (Objective) ในแต่ละประเด็นยุทธศาสตร์ พร้อมทั้งหน่วยงานที่รับผิดชอบและหน่วยงานสนับสนุน

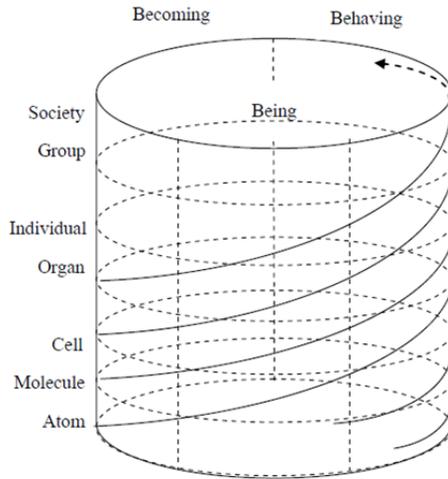
3.4 การกำหนดดัชนีชี้วัดผลงานระดับองค์กรและระดับหน่วยงาน (Strategic Plan's KPIs)

3.5 กำหนดยุทธวิธี (Tactics) หรือแผนงานในการปฏิบัติ และ

3.6 การกำหนดเป้าหมาย (Targets) ของแต่ละกิจกรรม (Activities) พร้อมกับดัชนีชี้วัดผลงานระดับแผนปฏิบัติการ (Action Plan's KPIs)

2. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ

นักทฤษฎีการสูงอายุได้พิจารณากระบวนการแก่ของบุคคลว่าเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันทั้งแนวตั้งและแนวนอน ในแนวตั้งให้พิจารณาว่าร่างกายของบุคคลมีหลายระดับ นับตั้งแต่โมเลกุล เซลล์ บุคคล กลุ่มคน และสังคม ส่วนแนวนอนให้พิจารณาว่าบุคคลมีคุณลักษณะ 3 ประการ คือ เป็นอยู่ (Being) พฤติกรรม (Behaving) และการกลายมาเป็น (Becoming) ดังแสดงในภาพที่ 1 (สุวดี เบญจวงศ์, 2541)



ภาพที่ 1 แสดงการเชื่อมโยงสัมพันธ์กันของร่างกายของมนุษย์ทั้งแนวตั้งและแนวนอน

ปรากฏการณ์ของผู้สูงอายุหรือกระบวนการแก่เกิดจากปัจจัยหลายประการ ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่ง ทฤษฎีที่อธิบายถึงการสูงอายุนั้นอาจแบ่งได้เป็น 3 ทฤษฎีดังต่อไปนี้

1. ทฤษฎีทางชีววิทยา ได้อธิบายถึงกระบวนการทางสรีรวิทยาและการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างของอวัยวะต่างๆ ของทั้งการสูญเสียความสามารถในการต้านทานโรคพบว่า ในทุกระดับของชีววิทยาตั้งแต่เซลล์ เนื้อเยื่อ อวัยวะ ระบบอวัยวะจะต้องมีการเสื่อมและมีการตายเกิดขึ้น

2. ทฤษฎีทางจิตวิทยา เป็นทฤษฎีที่เชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพและพฤติกรรมของผู้สูงอายุนั้น เป็นการพัฒนาและปรับตัวเกี่ยวกับสติปัญญา ความนึกคิด ความจำและการรับรู้แรงจูงใจ รวมทั้งสังคมที่อยู่อาศัย และประสบการณ์ในอดีตของแต่ละบุคคลจะผลักดันให้มีบุคลิกแตกต่างกันไป และมนุษย์จะมีช่วงการเปลี่ยนแปลง คือ ช่วงต่อของชีวิต ซึ่งล้วนแต่เป็นภาวะวิกฤตการที่บุคคลสามารถผ่านช่วงวิกฤตในชีวิตแต่ละระยะได้ดีเพียงใด ก็จะส่งผลถึงการพัฒนาบุคลิกภาพในอนาคต คือ การเป็นผู้สูงอายุด้วย

3. ทฤษฎีทางสังคมวิทยา เป็นทฤษฎีที่พยายามอธิบายสาเหตุที่ทำให้ผู้สูงอายุมีสถานะทางสังคมที่เปลี่ยนไป เพราะมนุษย์จะต้องมีการพัฒนาในแต่ละบุคคล และสิ่งแวดล้อมจะมีผลต่อการปรับตัว ทฤษฎีนี้เชื่อว่าถ้าสังคมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจะทำให้สถานะของผู้สูงอายุเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทฤษฎี

3. แนวคิดเกี่ยวกับการเปิดรับสื่อ

ปัจจุบันเป็นสังคมแห่งข้อมูลข่าวสารที่มีความรวดเร็วมาก ที่ข้อมูลต่าง ๆ สามารถค้นหาได้อย่างง่ายดาย และปฏิเสธไม่ได้ว่าข้อมูลเหล่านั้นมีความจำเป็นอย่างมากในการใช้ชีวิตประจำวัน ทั้งเรื่องการทำงาน การเรียน หรือเรื่องส่วนตัวก็ตาม ข้อมูลข่าวสารจึงเป็นตัวช่วยในการตัดสินใจต่าง ๆ ไม่ว่าจะเรื่องใด มีการอภืดสถานการณ์ปัจจุบันให้ทันยุคทันสมัย ซึ่งเราทุกคนสามารถเลือกที่จะเปิดรับข่าวสารต่าง ๆ ได้ ค้นหาสิ่งที่ตนเองสนใจเพื่อพัฒนาศักยภาพของตนเอง การเปิดรับข่าวสาร ถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อชีวิตคนเรา แต่อย่างก็ตามการที่จะทำให้สามารถเข้าใจถึงลักษณะของ “การเปิดรับข่าวสาร” ได้อย่างชัดเจน ก็จะต้องอาศัยการศึกษาถึงรายละเอียดต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเปิดรับข่าวสาร ตลอดจน ความหมาย หรือ คำนิยามต่าง ๆ ที่นักวิชาการได้ระบุนำไว้ที่นำมาใช้เป็นแนวทางในการสรุปเป็นองค์ความรู้ต่อไป (Atkin, 1973; Rogers & Sevenning, 1969 อ้างถึงใน อิศเรศ คำแหง, 2553)

Atkin (1973) กล่าวว่า การเปิดรับข่าวสาร หมายถึง การที่บุคคลมีการเปิดรับข่าวสารมาก ยิ่งจะส่งผลให้มีหูตาที่กว้างไกลมาก มีความรู้มาก มีความเข้าใจในสภาพแวดล้อม และเป็นคนที่หันต่อเหตุการณ์หรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นมากกว่าบุคคลอื่นๆ ที่เปิดรับข่าวสารน้อยกว่า

Rogers and Sevenning (1969) อ้างถึงใน อิศเรศ คำแหง (2553) กล่าวว่า การเปิดรับข่าวสาร หมายถึง บุคคลที่เปิดรับสื่อมวลชนซึ่งมีความครอบคลุมสื่อมวลชนถึง 5 ประเภท คือ สื่อหนังสือพิมพ์ สื่อภาพยนตร์ สื่อ วิทยุ สื่อนิตยสาร และสื่อโทรทัศน์

การเปิดรับข่าวสารผู้รับสารอาจเปิดรับสาร โดยผ่านกระบวนการในการเลือกรับข่าวสาร ซึ่งกระบวนการในการเลือกรับข่าวสาร (Klapper, 1960 อ้างถึงใน โชติหทัย นพวงศ์, 2542)

1. การเลือกเปิดรับ (selective exposure) หมายถึง แนวโน้มที่บุคคลจะเลือกเปิดรับสื่อหรือข่าวสารจากแหล่งต่าง ๆ ตามความสนใจ และความต้องการของตน ทั้งนี้เพราะ โดยธรรมชาติของมนุษย์มักต้องการที่จะปกป้อง รักษา และส่งเสริมความคิดเห็นเกี่ยวกับตนเอง (self-concept)

2. การเลือกสนใจ (select attention) หมายถึง แนวโน้มที่ผู้รับสารจะเลือกสนใจ หรือเปิดรับข่าวสารจากแหล่งใดแหล่งหนึ่ง ซึ่งอาจจะมียู่ด้วยกันหลายแหล่ง โดยการเลือกเปิดรับข่าวสารจะมีความสัมพันธ์กับปัจจัยที่เกี่ยวข้องหลายประการ ซึ่งโดยปกติแล้วเรามักจะเลือกให้ความสนใจกับสิ่งที่สอดคล้องกับทัศนคติ ความคิด และความเชื่อดั้งเดิมของตน

3. การเลือกรับรู้ หรือตีความ (selective perception or selection interpretation) หมายถึง การรับรู้ และการตีความมีความเกี่ยวข้องกันเกือบเป็นสิ่งเดียวกัน การรับรู้ คือกระบวนการตีความหมายในสิ่งที่สนใจ บุคคลจะเลือกรับรู้ หรือเลือกตีความข่าวสารที่ได้ตามความเข้าใจของตนตามทัศนคติ ความต้องการ แรงจูงใจ หรือ สภาวะอารมณ์ขณะนั้น และมักจะบิดเบือนข่าวสารนั้นให้สอดคล้องกับทัศนคติและความเชื่อของตน

4. การเลือกจดจำ (selective retention) หมายถึง บุคคลจะเลือกจดจำข่าวสารเฉพาะที่สอดคล้อง หรือตรงกับความต้องการ รสนิยม ทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยม ความสนใจของตนเอง โดยจะลืมข่าวสารในส่วนที่ตัวเองไม่สนใจ หรือไม่เห็นด้วย หรือเรื่องที่ขัดแย้งกับความคิดของตัวเองข่าวสารที่คนเราจดจำไว้นั้น มักมีเนื้อหาที่จะช่วยส่งเสริมหรือสนับสนุน ความรู้สึกนึกคิด ทัศนคติ ค่านิยม หรือความเชื่อของแต่ละคนที่มีอยู่เดิมให้มีความมั่นคงชัดเจนยิ่งขึ้น และเปลี่ยนแปลงให้ยากขึ้น เพื่อนำไปใช้เป็นประโยชน์ในโอกาสต่อไป ส่วนหนึ่งอาจนำไปใช้เมื่อเกิดความรู้สึกขัดแย้งกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

4. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความคาดหวัง

ทฤษฎีความคาดหวัง (expectation theory) ซึ่งนักจิตวิทยาในกลุ่มปัญญานิยมเชื่อว่ามนุษย์เป็นสัตว์โลกที่ใช้ปัญญาหรือความคิดในการตัดสินใจว่าจะกระทำพฤติกรรมอย่างไรอย่างหนึ่งเพื่อจะนำไปสู่เป้าหมายที่จะสนองความต้องการของตนเอง จึงเกิดสมมติฐานดังนี้ (อุไรวรรณ เกิดผล, 2539)

1. พฤติกรรมของมนุษย์ถูกกำหนดขึ้น โดยผลรวมของแรงผลักดันภายในของเขาเอง และแรงผลักดันจากสิ่งแวดล้อม
2. มนุษย์แต่ละคนมีความต้องการความปรารถนาและเป้าหมายที่แตกต่างกัน
3. บุคคลตัดสินใจที่จะทำพฤติกรรมโดยเลือกจากพฤติกรรมหลายอย่าง สิ่งที่เป็น

ข้อมูลให้เลือกรู้ได้แก่ความคาดหวังในค่าของผลลัพธ์ที่จะได้ภายหลังจากการแสดงพฤติกรรมนั้นไปแล้วความคาดหวัง (Expectation Theory) เป็นความเชื่อหรือความคิดอย่างมีเหตุผลในแนวทางที่เป็นไปได้ หรือเป็นความหวังที่คาดการณ์ว่าต้องการจะได้ในอนาคตของบุคคล ความคาดหวังจึงเป็นสภาวะทางจิตที่บุคคลคาดคะเนล่วงหน้าแต่บางสิ่งบางอย่างว่าควรจะมี ควรจะเป็นหรือควรจะมีเกิดขึ้นตามความเหมาะสม

อริยา คูหา (2546) ได้กล่าวว่า มนุษย์ทุกคนที่เกิดมาบนโลกใบนี้ เมื่อเติบโตขึ้นในช่วงอายุหนึ่งที่มีความต้องการ ความรู้สึกเป็นของตนเอง หรือเมื่อมีวุฒิภาวะเจริญเติบโตขึ้นในทางความคิด ทุกคนต่างก็มีเป้าหมายให้กับตัวเองเพื่อต้องการให้เกิดความสำเร็จ และในการเดินทางที่จะไปสู่เป้าหมายนั้น ทุกคนก็จะต้องมีความคาดหวังให้กับความสำเร็จนั้น เพื่อให้ความคาดหวังนั้น อาจจะเป็นความคาดหวังให้กับตัวเองหรือเป็นความคาดหวังให้กับบุคคลอื่น โดยทำการคาดหวังให้บุคคลอื่นเป็นไปตามที่ตัวเองต้องการตามเป้าหมายที่วางไว้

ผู้ที่ให้ต้นกำเนิดแห่งแนวคิดนี้คือ Edward Tolman แต่ผู้ที่ได้เผยแพร่และสร้างทฤษฎีคือ Victor Vroom โดยที่ Vroom ให้ทฤษฎีนี้เกี่ยวกับสมมุติฐาน 4 ประการที่เป็นบ่อเกิดแรงจูงใจในการทำงาน กล่าวคือ

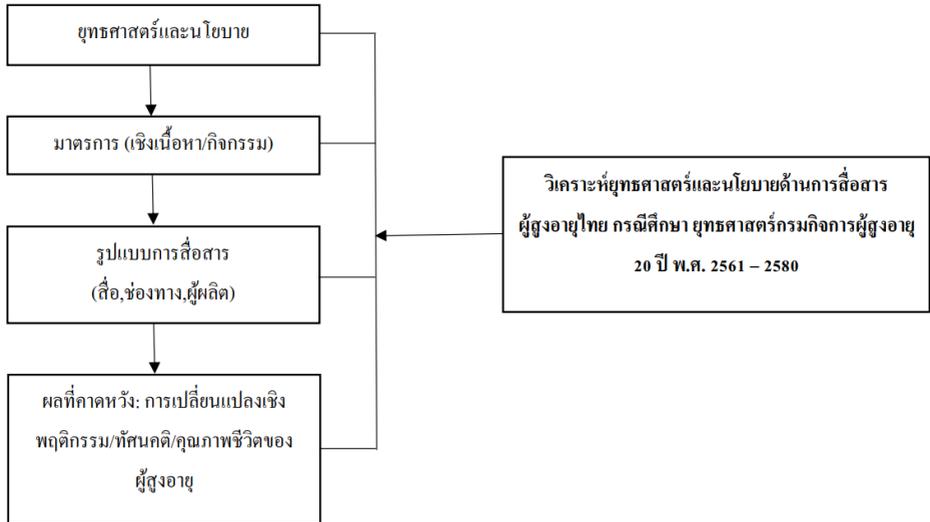
1. การคาดหวังว่าเมื่อแสดงพฤติกรรมไปแล้วจะทำสิ่งนั้นได้หรือไม่ มีความรู้ความสามารถ และมีสิ่งเอื้ออำนวยความสะดวกที่จะแสดงพฤติกรรมเพียงพอที่จะดำเนินได้มากเพียงใดและมีบทบาทที่สามารถแสดงความสามารถทำได้ดีเพียงใด
2. การคาดหวังว่าเมื่อทำงานนั้นแล้วทำได้ดีเพียงใด
3. การคาดหวังว่าเมื่อทำงานนั้นได้แล้วจะได้ผลลัพธ์อย่างที่ต้องการหรือไม่
4. การตีผลลัพธ์ที่ได้จากการกระทำ ถ้าเขาเห็นว่ากระทำแล้วมีค่า เขาก็อยากทำ แต่ถ้าไม่มีค่าเขาก็ไม่สนใจ จึงสรุปได้ว่าคนเรามีแรงจูงใจในการกระทำสิ่งใด ๆ ย่อมมีความคาดหวังตามเงื่อนไขข้างต้น เพราะหากขาดสิ่งหนึ่งสิ่งใดไปแล้วแรงจูงใจย่อมขาดหายไปด้วย เมื่อดูตามสภาพแล้วทฤษฎีเน้นเรื่องการพัฒนา โดยที่ Vroom เน้นว่ามนุษย์ควรรู้จักตนเอง รู้ขีดจำกัดและความสามารถของตน

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ปดิมใจ ไพจิตร (2558) ได้ศึกษาคุณภาพในการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า ระดับคุณภาพในการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุในภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับคุณภาพดี ได้แก่ด้านสัมพันธภาพทางสังคม ด้านจิตใจ ด้านร่างกาย และด้านสิ่งแวดล้อม ผลเปรียบเทียบคุณภาพในการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า เพศ อายุ วุฒิการศึกษา แหล่งที่มาของรายได้หลัก และรายได้เฉลี่ยต่อเดือนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 0.05

สุพร คูหา (2552) ได้ศึกษาแนวทางการปรับปรุงคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลตำบลหนองขาวอำเภอดำม่วง จังหวัดกาญจนบุรี สะท้อนให้เห็นว่า ควรมีการเสริมสร้างความมั่นคงทางใจให้กับผู้สูงอายุเช่นการจัดโครงการแสดงธรรมเทศนาสำหรับผู้สูงอายุเป็นประจำทุกเดือน การจัดกิจกรรมกลุ่มชมรมสำหรับผู้สูงอายุ ดังนั้นแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลของผู้สูงอายุควรที่จะเน้นในลักษณะการจัดกิจกรรมวันผู้สูงอายุการแสดงผลงานจิตอาสาของผู้สูงอายุการจัดงานวันคล้ายวันเกิดการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวสถานที่สำคัญการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาการทำบุญงานประเพณีวันสำคัญต่าง ๆ ควรมีการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมให้กับผู้สูงอายุเพื่อตอบสนองกับความต้องการทางด้านสังคมสำหรับผู้สูงอายุโดยชุมชนร่วมกับโรงเรียนควรมีการจัดกิจกรรมที่ให้ผู้สูงอายุแสดงออกเช่นการร้องราทาเพลงการพบปะพูดคุย แสดงความคิดเห็น

กรอบแนวคิด



ภาพที่ 2 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีการศึกษา

กระบวนการวิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้กระบวนการวิธีการวิจัยเชิงเอกสารเป็นเครื่องมือสำคัญ โดยผู้วิจัยคัดเลือกเอกสารระดับ ทักษะภูมิ คือ เอกสารที่เกี่ยวข้องและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย ประกอบด้วย แผนยุทธศาสตร์กรมกิจการผู้สูงอายุ 20 ปี พ.ศ. 2561 – 2580 และ แผนปฏิบัติการด้านผู้สูงอายุ ระยะที่ 3 (พ.ศ. 2566-2580) เป็นต้น (Wellington, 2000) โดยการศึกษาวิจัยเรื่อง "วิเคราะห์ยุทธศาสตร์และนโยบายด้านการสื่อสารผู้สูงอายุไทย กรณีศึกษา ยุทธศาสตร์กรมกิจการผู้สูงอายุ 20 ปี พ.ศ. 2561 – 2580 " ในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ด้วยการวิเคราะห์เอกสาร (documents analysis) และการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis)

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารระดับทฤษฎีตามแนวทางของ Scott (1990; 2006) ซึ่งมีหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกเอกสารที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย 1) มีความถูกต้อง (authenticity) คือ เป็นเอกสารที่มาจากแหล่งเชื่อถือได้ มีความต้องถูกต้อง สมบูรณ์ 2) มีความน่าเชื่อถือ (credibility) คือ เป็นเอกสารที่ปราศจากข้อผิดพลาดและการบิดเบือนข้อมูล 3) ความเป็นตัวแทน (representativeness) คือ เป็นเอกสารที่สามารถแสดงรายละเอียดแทนเอกสารประเภทเดียวกันได้ รายละเอียดสามารถเป็นตัวแทนกลุ่มประชากรตัวอย่างได้ และ 4) มีความหมายชัดเจน (meaning) คือ เป็นเอกสารที่สามารถเข้าใจได้ง่าย ชัดเจน สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และนัยสำคัญของการวิจัย (Mogalakwe, 2006)

ผลการศึกษา

จากการวิเคราะห์เอกสารยุทธศาสตร์และนโยบาย ข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปเป็นยุทธศาสตร์และนโยบาย ได้ดังนี้

1. โครงสร้างและทิศทางของแผนยุทธศาสตร์

เอกสารสะท้อนการออกแบบยุทธศาสตร์ภาครัฐที่ครอบคลุม ได้แก่ วิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าประสงค์ ยุทธศาสตร์หลัก และกลไกการดำเนินงานมีความสอดคล้องกับ กรอบทฤษฎี การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ ที่ระบุในเอกสารแนวกติฯ ได้แก่ การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม (swot) → การกำหนดทิศทาง (vision-mission-goals-objectives) → การจัดทำยุทธศาสตร์ → การถ่ายทอดลงสู่แผนปฏิบัติการและตัวชี้วัด การเชื่อมโยงเชิงนโยบาย (policy alignment) พบว่า ยุทธศาสตร์กรมฯ ผูกกับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 อย่างชัดเจน ซึ่งสะท้อนถึงความเป็นเอกภาพทางนโยบายและการจัดลำดับความสำคัญ

แผนยุทธศาสตร์กรมกิจการผู้สูงอายุ 20 ปี พ.ศ. 2561 – 2580 และ แผนปฏิบัติการด้านผู้สูงอายุ ระยะที่ 3 (พ.ศ. 2566-2580) มีการสังเคราะห์ข้อมูลผ่านการวิเคราะห์สภาพแวดล้อม (SWOT)

จุดแข็ง (S) มีฐานกฎหมายและกลไกสนับสนุน เช่น กองทุนผู้สูงอายุ ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการ 12 แห่ง และเครือข่ายภาคี

จุดอ่อน (W) การแปลงแผนสู่การปฏิบัติยังไม่ทั่วถึง ขาดบุคลากรและตำแหน่งเฉพาะทาง รวมถึงปัญหาการบูรณาการฐานข้อมูลผู้สูงอายุที่ยังไม่เป็นเอกภาพ

โอกาส (O) ได้รับแรงสนับสนุนจากยุทธศาสตร์ชาติและพันธกรณีระหว่างประเทศ งบประมาณผู้สูงอายุมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น

อุปสรรค (T) โครงสร้างคร่าวเรือนเปลี่ยน ช่องว่างทางกฎหมาย และปัญหาการละเมิดสิทธิผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น

แผนยุทธศาสตร์กรมกิจการผู้สูงอายุ 20 ปี พ.ศ. 2561 – 2580 และ แผนปฏิบัติการด้านผู้สูงอายุ ระยะที่ 3 (พ.ศ. 2566-2580) มีองค์ประกอบตามกระบวนการของยุทธศาสตร์ที่ชัดเจน ดังนี้
วิสัยทัศน์ “ผู้สูงอายุมีหลักประกันในการดำรงชีวิตที่มั่นคงและเป็นพลังขับเคลื่อนสังคมไทย”

ยุทธศาสตร์หลัก 4 ด้าน

1. การบูรณาการขับเคลื่อนนโยบาย มาตรการ กลไก และนวัตกรรม
2. การพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุและเตรียมความพร้อมคนทุกช่วงวัย
3. การคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิผู้สูงอายุ
4. การพัฒนาองค์กรให้เป็นองค์กรนวัตกรรมด้านผู้สูงอายุ

เป้าประสงค์ เน้นการยกระดับคุณภาพชีวิต การเข้าถึงสิทธิ ความมั่นคงทางรายได้ การมีส่วนร่วมในสังคม และการสร้างระบบดูแลที่ยั่งยืน

การแปลงสู่การปฏิบัติ (operationalization)

กำหนดวาระแห่งชาติด้านสังคมสูงอายุและกำหนดระยะเวลาการดำเนินงาน (ระยะสั้น 2561–2564 ระยะกลาง 2565–2574 ระยะยาว 2575–2580) รวมถึงมีการจัดทำยุทธศาสตร์อาศัยกระบวนการมีส่วนร่วม (stakeholder participation) โดยตั้งคณะทำงาน ที่ปรึกษา และจัดเวทีรับฟังความเห็นและการนำเสนอเครื่องมือและแนวคิดนวัตกรรม เช่น บ้าน/เมืองที่เป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ (universal design) การดูแลผู้สูงอายุ (senior complex) การดูแลระดับกลาง (intermediate care) การเรียนรู้ตลอดชีวิต (lifelong learning) เทคโนโลยีใช้งานง่ายแต่อย่างไรก็ดี เอกสารยังไม่กำหนดตัวชี้วัด (kpi) เชิงปริมาณชัดเจน สำหรับแต่ละยุทธศาสตร์ ทำให้การติดตาม-ประเมินผลยังขาดความเป็นระบบ

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเอกสารมีความสอดคล้องกับหลักวิชาการและแนวคิดการวางแผนยุทธศาสตร์

แผน 20 ปีกรมฯ มีความสอดคล้องกับแนวคิดการวางแผนเชิงกลยุทธ์สมัยใหม่ ที่เน้นการมุ่งผลสัมฤทธิ์ (results-based management) การจัดสรรงบประมาณฐานผลสัมฤทธิ์ (performance-based budgeting: PBB) การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การจัดทำแผนยุทธศาสตร์เป็นไปตามวงจรการจัดการเชิงกลยุทธ์ (strategic management cycle) ที่ประกอบด้วย การวิเคราะห์ การกำหนดทิศทาง การวางแผนยุทธศาสตร์ และการแปลงสู่การปฏิบัติ นอกจากนี้ยังมีการกำหนดใช้กับยุทธศาสตร์ชาติสะท้อนถึงความสามารถในการเชื่อมโยงระดับ “นโยบายประเทศ” กับระดับ “นโยบายองค์กร”

บทสรุปข้อค้นพบเชิงวิชาการตามหลักวิชาการและแนวคิดการวางแผนยุทธศาสตร์

การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ของกรมกิจการผู้สูงอายุ สะท้อนการนำหลักวิชาการด้านการวางแผนเชิงกลยุทธ์มาใช้ได้อย่างถูกต้อง ทั้งในมิติการวิเคราะห์สภาพแวดล้อม การกำหนดทิศทาง และการจัดทำแผนอย่างไรก็ตามคอคอดของการดำเนินงานอยู่ที่ระบบตัวชี้วัดและฐานข้อมูล ซึ่งยังไม่สามารถตอบโจทย์การติดตามประเมินผลได้อย่างครบวงจรเชื่อมโยงนโยบายระดับมหภาค (ยุทธศาสตร์ชาติ แผนพัฒนา ฯลฯ) เข้ากับการจัดทำยุทธศาสตร์ของกรมเป็นจุดแข็งที่สะท้อนถึงการทำงานเชิงบูรณาการ แต่ การดำเนินการตามแนวคิดนวัตกรรม (เช่น Senior Complex, Universal Design) ยังขาดรายละเอียดในระดับปฏิบัติการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้รับการเน้น แต่ยังต้องการกลไกเสริมความเข้มแข็ง เช่น การถอดบทเรียน การประเมินผลกระบวนการ (process evaluation) และการติดตามผลกระทบเชิงพื้นที่

จากกระบวนการศึกษาและการวิเคราะห์เอกสาร (documents analysis) และการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) แผนยุทธศาสตร์กรมกิจการผู้สูงอายุ 20 ปี พ.ศ. 2561 – 2580 และแผนปฏิบัติการด้านผู้สูงอายุ ระยะที่ 3 (พ.ศ. 2566-2580) คณะผู้วิจัยได้สรุปผลการศึกษาด้านการสื่อสารผู้รับสาร ผู้สูงอายุไทย กรณีศึกษา ยุทธศาสตร์กรมกิจการผู้สูงอายุ 20 ปี พ.ศ. 2561 – 2580 ดังนี้

1. ยุทธศาสตร์การสร้างความตระหนักรู้และทัศนคติเชิงบวกต่อผู้สูงอายุ

มาตรการ

ผลิตสื่อสาธารณะประเภทต่างๆ เช่น สารคดี โฆษณาทางโทรทัศน์ วิทยุ และสื่อออนไลน์ เพื่อเผยแพร่ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

1.1 สร้างสื่อที่ส่งเสริมทัศนคติเชิงบวกต่อผู้สูงอายุ เน้นบทบาทของผู้สูงอายุ ในฐานะพลังสำคัญของสังคม

1.2 จัดกิจกรรมส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในชุมชน เช่น การจัดเวที เสวนา การแสดงความสามารถของผู้สูงอายุ

1.3 สนับสนุนการผลิตสื่อที่สร้างโดยผู้สูงอายุ เพื่อสะท้อนมุมมองและประสบการณ์ ของผู้สูงอายุ

2. ยุทธศาสตร์การส่งเสริมสุขภาพและการป้องกันโรคในผู้สูงอายุ

มาตรการ

2.1 พัฒนาสื่อให้ความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุ เช่น การรับประทานอาหาร การออกกำลังกาย

2.2 สร้างสื่อประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการป้องกันโรคในผู้สูงอายุ เช่น โรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง โรคสมองเสื่อม

2.3 จัดทำสื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการเข้าถึงบริการสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุ

2.4 สนับสนุนการใช้สื่อเทคโนโลยีในการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ เช่น แอปพลิเคชัน ติดตามสุขภาพ

3. ยุทธศาสตร์การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการพัฒนาทักษะสำหรับผู้สูงอายุ

มาตรการ

3.1 ผลิตสื่อการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ เช่น คู่มือการใช้เทคโนโลยี สื่อการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ

3.2 สร้างแพลตฟอร์มออนไลน์สำหรับการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุ

3.3 จัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ในชุมชน เช่น การอบรมอาชีพ การเรียนรู้ การใช้คอมพิวเตอร์

- 3.4 ประชาสัมพันธ์แหล่งเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุ เช่น ห้องสมุด โรงเรียนผู้สูงอายุ
4. ยุทธศาสตร์การส่งเสริมสิทธิและสวัสดิการของผู้สูงอายุ

มาตรการ

4.1 ผลិតคือให้ความรู้เกี่ยวกับสิทธิและสวัสดิการต่างๆ ของผู้สูงอายุ เช่น เบี้ยยังชีพ สิทธิในการรักษาพยาบาล

4.2 สร้างช่องทางการสื่อสารเพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้สะดวก

4.3 จัดทำสื่อรณรงค์เพื่อป้องกันการละเมิดสิทธิผู้สูงอายุ

4.4 สนับสนุนการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการกำหนดนโยบายสาธารณะ

นอกจากนี้จากการวิเคราะห์เอกสารสามารถสรุปประเด็นสำคัญแผนปฏิบัติการด้านผู้สูงอายุ ระยะที่ 3 (พ.ศ. 2566-2580) มีความเชื่อมโยงกับแผนระดับชาติอื่น ๆ ดังนี้ แผนระดับที่ 1 ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580) แผนระดับที่ 2 แผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ แผนปฏิรูปประเทศ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ระเบียบวาระแห่งชาติ แผนระดับที่ 3 แผนปฏิบัติการด้านผู้สูงอายุ ระยะที่ 3 (พ.ศ. 2566-2580) แสดงให้เห็นว่าแผนปฏิบัติการด้านผู้สูงอายุ ระยะที่ 3 (พ.ศ. 2566-2580) มีความสอดคล้องกับแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติทั้ง 6 ด้าน ได้แก่ ด้านความมั่นคงด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน ด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม ด้านการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ด้านการปรับสมดุลและพัฒนาระบบการบริหารจัดการภาครัฐ โดยมีกรอบแนวคิดการจัดทำแผนปฏิบัติการด้านผู้สูงอายุ ระยะที่ 3 (พ.ศ. 2566-2580) ซึ่งประกอบด้วย

วิสัยทัศน์ ผู้สูงอายุไทยมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีศักดิ์ศรี มีความสุข และพึ่งพาตนเองได้

พันธกิจ เตรียมความพร้อมประชากรเข้าสู่วัยสูงอายุยกระดับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ปฏิรูปและบูรณาการระบบบริหารจัดการพัฒนาองค์ความรู้และนวัตกรรม

เป้าประสงค์ ประชากรมีคุณภาพชีวิตที่ดีก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุ ผู้สูงอายุมีสุขภาพกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณที่ดี ผู้สูงอายุมีรายได้และความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ผู้สูงอายุมีสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี ผู้สูงอายุได้รับการคุ้มครองสิทธิและมีส่วนร่วมทางสังคม ระบบบริหารจัดการด้านผู้สูงอายุมีประสิทธิภาพมีองค์ความรู้ เทคโนโลยี และนวัตกรรมที่ทันสมัย

แผนปฏิบัติการด้านผู้สูงอายุ ระยะที่ 3 (พ.ศ. 2566-2580) ซึ่งประกอบด้วย 4 แผนปฏิบัติการย่อย ได้แก่

แผนปฏิบัติการย่อยที่ 1 การเตรียมความพร้อมของประชากรก่อนวัยสูงอายุ

แผนปฏิบัติการย่อยที่ 2 การยกระดับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุทุกมิติอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม

แผนปฏิบัติการย่อยที่ 3 การปฏิรูปและบูรณาการระบบบริหารเพื่อรองรับสังคมสูงวัยอย่างมีคุณภาพ

แผนปฏิบัติการย่อยที่ 4 การเพิ่มศักยภาพการวิจัย การพัฒนาเทคโนโลยีและนวัตกรรมรองรับสังคมสูงวัย

ข้อมูลยุทธศาสตร์และนโยบาย คณะผู้วิจัย ได้วิเคราะห์และสรุปผลการศึกษาดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 สรุป การวิเคราะห์ยุทธศาสตร์ นโยบายและมาตรการด้านการสื่อสารผู้สูงอายุไทย
กรณีศึกษา ยุทธศาสตร์กรมกิจการผู้สูงอายุ 20 ปี พ.ศ. 2561 – 2580

ยุทธศาสตร์นโยบาย	มาตรการด้านการสื่อสาร (เชิงเนื้อหา/ กิจกรรม)
1. ยุทธศาสตร์การสร้างความตระหนักรู้และทัศนคติเชิงบวกต่อผู้สูงอายุ	1. การสร้างความตระหนักรู้และทัศนคติเชิงบวกต่อผู้สูงอายุ 2. สร้างสื่อที่ส่งเสริมทัศนคติเชิงบวกต่อผู้สูงอายุ เน้นบทบาทของผู้สูงอายุในฐานะพลังสำคัญของสังคม
2. ยุทธศาสตร์การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการพัฒนาทักษะสำหรับผู้สูงอายุ	1. การส่งเสริมสุขภาพและการป้องกันโรคในผู้สูงอายุ 2. สร้างสื่อประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการป้องกันโรคในผู้สูงอายุ
3. ยุทธศาสตร์การส่งเสริมสุขภาพและการป้องกันโรคในผู้สูงอายุ	1. การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการพัฒนาทักษะสำหรับผู้สูงอายุ

ยุทธศาสตร์นโยบาย	มาตรการด้านการสื่อสาร (เชิงเนื้อหา/ กิจกรรม)
	2. จัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ในชุมชน 3. ประชาสัมพันธ์แหล่งเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุ
4. ยุทธศาสตร์การส่งเสริมสิทธิและสวัสดิการของผู้สูงอายุ	1. การส่งเสริมสิทธิและสวัสดิการของผู้สูงอายุ 2. ผลิตสื่อการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ 3. ผลิตสื่อให้ความรู้เกี่ยวกับสิทธิและสวัสดิการต่าง ๆ ของผู้สูงอายุ 4. ผลิตสื่อที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในกิจกรรมทางสังคม

2. รูปแบบการสื่อสารต่อยุทธศาสตร์กรมกิจการผู้สูงอายุ 20 ปี พ.ศ. 2561 – 2580

สรุปการศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ค้นพบว่า การสื่อสาร ภายใต้ ยุทธศาสตร์กรมกิจการผู้สูงอายุ 20 ปี พ.ศ. 2561 – 2580 ด้านการสื่อสารสำหรับผู้สูงอายุในประเทศไทยครอบคลุมทั้งระดับแนวคิดและการประยุกต์ใช้จริงในเชิงนโยบาย ซึ่งสามารถนำไปต่อยอดในการกำหนดแผนงานหรือโครงการสำหรับผู้สูงอายุในอนาคต โดยมี การสื่อสาร เป็นกลไกสำคัญในการสร้างความเปลี่ยนแปลงและความคาดหวังทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน และประเทศ

งานวิจัยชิ้นนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของ สื่อ และ ยุทธศาสตร์การสื่อสาร ที่มีต่อการคาดหวังของกลุ่มผู้สูงอายุในประเทศไทย ผ่านการบูรณาการระหว่างนโยบายรัฐ เทคโนโลยีสารสนเทศ และพฤติกรรมกรเปิดรับข่าวสารของกลุ่มเป้าหมายอย่างมีระบบ

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้พบว่ารูปแบบการสื่อสารมีปรากฏทั้งสื่อออนไลน์และสื่อออฟไลน์ โดยทั้ง 2 สื่อต่างก็มีบทบาทสำคัญในการสื่อสารยุทธศาสตร์และมาตรการด้านการสื่อสารผู้สูงอายุและมีจุดเด่นและข้อจำกัดที่แตกต่างกัน การบูรณาการสื่อทั้งสองประเภทและการสร้างเนื้อหาที่ชัดเจน เข้าใจง่าย ตรงกับความต้องการ และสร้างแรงบันดาลใจ เป็นสิ่งจำเป็น ซึ่งจากผลการวิเคราะห์เนื้อหา รายงานการติดตามผลการดำเนินงานกรมกิจการผู้สูงอายุตามแผนปฏิบัติการด้านผู้สูงอายุ ระยะที่ 3 (พ.ศ. 2566-2580) พบว่า ผู้สูงอายุได้เลือกรูปแบบการสื่อสารออนไลน์

เช่น line โทรศัพท์ และ facebook ซึ่งตรงกับผลวิจัยของภาควิชาการตลาด ม.มหิดล ที่ระบุว่า line เป็นสื่อยอดนิยมในหมู่ผู้สูงอายุ เนื่องจากใช้งานง่ายและมีความเป็นส่วนตัวสูง

3. ผลที่คาดหวังต่อยุทธศาสตร์กรมกิจการผู้สูงอายุ 20 ปี พ.ศ. 2561 – 2580

ผลการคาดหวังจากการสื่อสาร (expectation-confirmation theory: ECT) คณะผู้วิจัยพบว่าผู้สูงอายุมีความคาดหวังว่าสื่อที่ตนเปิดรับจะต้องมีประโยชน์ ใช้งานได้จริง และไม่ซับซ้อน เมื่อสื่อสามารถตอบสนองต่อความคาดหวังดังกล่าวได้ ก็จะส่งผลให้เกิดความพึงพอใจและมีแนวโน้มเปิดรับต่อเนื่อง ซึ่งสะท้อนถึงพฤติกรรมการเรียนรู้แบบต่อเนื่องและมีแรงจูงใจจากภายใน

นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างด้านโครงสร้างสังคมระหว่างประเทศไทยกับประเทศพัฒนาแล้ว ที่มีระบบสวัสดิการถ้วนหน้า มีการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต และมีนโยบายรองรับผู้สูงอายุในมิติต่าง ๆ อย่างเข้มแข็ง ทำให้ผู้สูงอายุในประเทศเหล่านั้นสามารถใช้เทคโนโลยีได้อย่างคล่องแคล่วมากกว่า

บทบาทสำคัญในงานวิจัยนี้ โดยพบว่า สื่อมวลชนเดิมเช่นโทรทัศน์ยังมีอิทธิพลต่อผู้สูงอายุเพราะเป็นการ “ผลักข้อมูล” ที่ไม่ต้องใช้ทักษะมาก ขณะที่สื่อใหม่ เช่น เฟซบุ๊กหรือยูทูปที่มีลักษณะการ “ดึงข้อมูล” ต้องอาศัยการตัดสินใจและทักษะเฉพาะ ทำให้มีข้อจำกัดในการเข้าถึงสำหรับผู้สูงอายุที่ไม่มีพื้นฐานด้านเทคโนโลยี

นอกจากนี้การผลวิจัยด้านการวิเคราะห์เนื้อหาจากรายงานการติดตามผลการดำเนินงานกรมกิจการผู้สูงอายุตามแผนปฏิบัติการด้านผู้สูงอายุ ระยะที่ 3 (พ.ศ. 2566-2580) สามารถรายงานถึงกระบวนการผลที่คาดหวังด้านคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ดังนี้

1. ผู้สูงอายุที่มีคุณภาพชีวิตที่ดี คือ 1) มีสุขภาพดีทั้งกายและจิต 2) ครอบครัวมีความสุข สังคมเอื้ออาทร อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม ปลอดภัย 3) มีหลักประกันที่มั่นคงได้รับสวัสดิการและบริการที่เหมาะสม 4) อยู่ได้อย่างมีคุณค่า มีศักดิ์ศรี พึ่งตนเองได้ เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจและมีส่วนร่วมในครอบครัว ชุมชน และสังคม 5) มีโอกาสเข้าถึงข้อมูลและข่าวสารอย่างต่อเนื่อง
2. ครอบครัวและชุมชนเป็นสถาบันหลักที่มีความเข้มแข็ง สามารถให้ความเกื้อหนุนแก่ผู้สูงอายุได้อย่างมีคุณภาพ

3. ระบบสวัสดิการและบริการจะต้องสามารถรองรับผู้สูงอายุให้สามารถดำรงอยู่กับครอบครัวและชุมชนได้อย่างมีคุณภาพและมีมาตรฐาน

4. ทุกภาคส่วนจะต้องมีส่วนร่วมในระบบสวัสดิการและบริการให้แก่ผู้สูงอายุโดยมีการกำกับดูแลเพื่อการคุ้มครองผู้สูงอายุในฐานะผู้บริโภค

5. ต้องมีการดำเนินการที่เหมาะสมเพื่อช่วยให้ผู้สูงอายุที่ทุกข์ยากและต้องการการมเกื้อกูลให้ดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนได้อย่างดีและต่อเนื่อง

สุดท้าย ผลการศึกษางานวิจัยนี้มีส่วนในการเสนอแนวทางเชิงนโยบายและเชิงยุทธศาสตร์ที่สอดคล้องกับ ยุทธศาสตร์กรมกิจการผู้สูงอายุ 20 ปี พ.ศ. 2561 – 2580 โดยเฉพาะในมิติการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต และลดความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลอย่างยั่งยืน ซึ่งหากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำข้อมูลจากงานวิจัยนี้ไปปรับใช้ ก็จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการขับเคลื่อนประเทศไทยสู่สังคมสูงวัยคุณภาพ

อภิปรายผล

การศึกษาวิจัยเรื่อง วิเคราะห์ยุทธศาสตร์และนโยบายด้านการสื่อสารผู้สูงอายุไทย กรณีศึกษา ยุทธศาสตร์กรมกิจการผู้สูงอายุ 20 ปี พ.ศ. 2561 – 2580 มีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจกระบวนการสื่อสารนโยบายที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุในสังคมไทย ตั้งแต่ระดับผู้กำหนดนโยบายไปจนถึงการรับรู้ ช่องทางการสื่อสารและความคาดหวังของผู้สูงอายุในฐานะผู้รับสารปลายทาง การวิจัยเชิงคุณภาพนี้ได้แสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนของการสื่อสารในยุคเปลี่ยนผ่านที่เทคโนโลยีดิจิทัลได้เข้ามามีบทบาทสำคัญ แต่ในขณะเดียวกันก็สร้างความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารภายในกลุ่มผู้สูงอายุเอง ส่วนนี้จะอภิปรายผลการวิจัยที่ค้นพบ เพื่อแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงด้านกระบวนการสื่อสารที่ขับเคลื่อนภายใต้ยุทธศาสตร์และนโยบายของรัฐ การตอบสนองของผู้รับสารที่แตกต่างกัน โดยมีประเด็นสำคัญในการอภิปราย ดังนี้

แผนยุทธศาสตร์ กรมกิจการผู้สูงอายุ 20 ปี

ยุทธศาสตร์กรมกิจการผู้สูงอายุ 20 ปี พ.ศ. 2561 – 2580 มีองค์ประกอบครบถ้วน ทั้งวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าประสงค์ ยุทธศาสตร์หลัก และกลไกการขับเคลื่อน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด ความสำคัญ และกระบวนการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ที่เสนอว่า การจัดทำแผนยุทธศาสตร์

ภาครัฐควรมีลักษณะเป็นกระบวนการเชิงระบบ (systematic process) ที่เชื่อมโยงการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมกับการกำหนดทิศทางและแผนปฏิบัติการ โดยผลการศึกษานับสนุนว่า กรมกิจการผู้สูงอายุสามารถใช้หลักการนี้ในการออกแบบยุทธศาสตร์ได้อย่างมีระบบ

แผนยุทธศาสตร์ใช้การวิเคราะห์ swot เพื่อหาจุดแข็ง-จุดอ่อน โอกาส-อุปสรรค ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด ความสำคัญ และกระบวนการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ ที่เสนอว่า swot เป็นเครื่องมือสำคัญในการกำหนดยุทธศาสตร์ โดยเฉพาะในภาครัฐที่ต้องรับมือกับข้อจำกัดด้านทรัพยากรและสภาพสังคมการเมืองที่ผันผวน การเชื่อมโยงยุทธศาสตร์กรมฯ กับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี และแผนพัฒนาฯ สะท้อนถึงความสอดคล้องของนโยบาย (policy coherence) ที่มุ่งให้ยุทธศาสตร์ของหน่วยงานรัฐสอดคล้องกับเป้าหมายภาพรวมของประเทศ

แผนยุทธศาสตร์กรมกิจการผู้สูงอายุ 20 ปี พ.ศ. 2561 – 2580 นั้น มีรากฐานมาจากความพยายามในการรับมือกับความท้าทายของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่ประเทศไทยได้เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ (aged society) และกำลังมุ่งสู่สังคมสูงวัยระดับสุดยอด ผลการวิจัยพบว่า ยุทธศาสตร์กรมกิจการผู้สูงอายุ 20 ปี พ.ศ. 2561 – 2580 ดังกล่าวถูกกำหนดและขับเคลื่อนจากแผนระดับชาติอย่าง ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580) และ แผนปฏิบัติการด้านผู้สูงอายุ ระยะที่ 3 (พ.ศ. 2566-2580) ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ในทุกช่วงวัยและสร้างโอกาสความเสมอภาคทางสังคม โดยมี กรมกิจการผู้สูงอายุ (ผส.) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เป็นหน่วยงานหลักในการแปลงนโยบายสู่การปฏิบัติ ซึ่งมีมาตรการที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสื่อโดยตรงคือ มาตรการส่งเสริมสนับสนุนสื่อทุกประเภทให้มีรายการเพื่อผู้สูงอายุและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้รับความรู้และสามารถเข้าถึงข่าวสารและสื่อในทางปฏิบัติกรมกิจการผู้สูงอายุได้มุ่งเน้นการใช้สื่อดิจิทัลเป็นเครื่องมือหลักในการสื่อสารยุทธศาสตร์อย่างเด่นชัด

หากวิเคราะห์ผ่านกระบวนการเข้าถึงสื่อจะเห็นได้ว่ากระบวนการสื่อสารของภาครัฐในประเด็นนี้มีลักษณะเป็นแบบ บนลงล่าง (top-down) อย่างชัดเจน กล่าวคือ ภาครัฐ (ผู้ส่งสาร) ได้กำหนดนโยบายและมาตรการ (สาร) และเลือกใช้ช่องทางสื่อสารที่เห็นว่าทันสมัยและมีประสิทธิภาพ (ช่องทาง) เพื่อส่งไปให้ถึงกลุ่มเป้าหมายคือผู้สูงอายุ (ผู้รับสาร) ซึ่งเป็นกระบวนการสื่อสารเชิงเส้นตรง (linear model) ที่มุ่งเน้นการเผยแพร่ข้อมูลเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม

แม้ยุทธศาสตร์ของภาครัฐจะมีความชัดเจน แต่ผลการวิจัยกลับเผยให้เห็นถึงช่องว่างในการสื่อสาร (communication gap) ที่เกิดจากยุทธศาสตร์ที่มุ่งเน้นดิจิทัลเป็นหลัก ซึ่งไม่สามารถเข้าถึงผู้สูงอายุ อีกกลุ่มใหญ่ที่ยังคงอยู่นอกโลกดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผลการสนทนากลุ่มได้นายภาพความจริงนี้อย่างชัดเจน โดยกลุ่มผู้สูงอายุที่ไม่สนใจเปิดรับเทคโนโลยีส่วนใหญ่ไม่เพียงแต่ไม่ใช่สื่อออนไลน์ แต่ยังไม่เคยได้ยินชื่อ 'กรมกิจการผู้สูงอายุ' มาก่อนเลย ซึ่งเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ชี้ว่าสารจากภาครัฐเดินทางไปไม่ถึงผู้รับสารกลุ่มนี้ พวกเขายังคงพึ่งพาการรับข้อมูลจากโทรทัศน์ วิทยุ หรือที่สำคัญที่สุดคือเครือข่ายบุคคลในพื้นที่ เช่น อสม. หรือผู้นำชุมชน ปรากฏการณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่ายุทธศาสตร์การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องมีความเข้าใจในความหลากหลายและความเหลื่อมล้ำภายในกลุ่มเป้าหมาย เพื่อที่จะออกแบบช่องทางและเนื้อหาที่สามารถเข้าถึง และ เข้าใจ ผู้สูงอายุทุกกลุ่มได้อย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของป्लीมใจ ไพจิตร (2558) ได้ศึกษาคุณภาพในการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัด สุราษฎร์ธานี เนื่องจากสะท้อนให้เห็นมิติด้านคุณภาพชีวิตที่ยุทธศาสตร์และมาตรการต้องตอบสนอง เช่น ด้านสุขภาพจิตใจ และสังคม ซึ่งงานวิจัยหลักก็มีการกำหนดยุทธศาสตร์ในมิติเหล่านี้ไว้ชัดเจน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษารั้งต่อไป

1. ควรทำการวิจัยเชิงวิเคราะห์สื่อ (media analysis) ร่วมกับการศึกษาผู้รับสาร (audience studies) เพื่อ วิเคราะห์รูปแบบและเนื้อหาของสื่อประเภทต่างๆ ที่เข้าถึงผู้สูงอายุ และศึกษาผลกระทบของการรับสารต่อความรู้ ทักษะคิด และพฤติกรรมของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ (เช่น สุขภาพ สิทธิสวัสดิการ การเรียนรู้) ควรประเมินว่ารูปแบบเนื้อหา (เช่น สารคดี ละคร อินโฟกราฟิก พอดแคสต์) และช่องทางการเผยแพร่มีผลต่อการจดจำ การทำความเข้าใจ และการนำข้อมูลไปใช้ในชีวิตประจำวันของผู้สูงอายุแต่ละกลุ่มอย่างไร การวิจัยนี้สามารถใช้การทดลอง (experiment) เพื่อเปรียบเทียบผลของการนำเสนอเนื้อหาในรูปแบบหรือช่องทางที่แตกต่างกัน หรือใช้การศึกษากภาคสนาม (field study) เพื่อสังเกตและสัมภาษณ์ผู้สูงอายุเกี่ยวกับประสบการณ์การรับสื่อและการนำข้อมูลไปใช้จริง

2. ควรทำการวิจัยเชิงคุณภาพแบบเจาะลึก (in-depth qualitative research) เพื่อศึกษาความต้องการข้อมูลเชิงลึก รูปแบบการสื่อสารที่ต้องการ และอุปสรรคในการเข้าถึงข้อมูลคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุกลุ่มเฉพาะ เช่น ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชนบทห่างไกล ผู้สูงอายุที่พิการหรือมีข้อจำกัดทางกายภาพ ผู้สูงอายุกลุ่มชาติพันธุ์ หรือผู้สูงอายุที่อยู่คนเดียว การวิจัยนี้ควรมุ่งทำความเข้าใจช่องว่างทางการสื่อสาร (communication gap) และช่องว่างทางดิจิทัล (digital divide) ในระดับบุคคลและชุมชนอย่างละเอียด เพื่อพัฒนากลไกการสื่อสารระดับฐานราก (grassroots communication mechanisms) ที่เหมาะสมและสามารถเข้าถึงผู้สูงอายุกลุ่มที่เข้าถึงยากที่สุดได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน การวิจัยอาจใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกรายบุคคล การศึกษาเฉพาะกรณี (case study) หรือการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สะท้อนความต้องการและบริบทชีวิตของผู้สูงอายุกลุ่มเป้าหมายได้อย่างแท้จริง และนำไปสู่การออกแบบสื่อและช่องทางการสื่อสารที่ตอบโจทย์เฉพาะกลุ่มได้อย่างแม่นยำยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการศึกษาไปใช้ประโยชน์

1. ผลักดันให้การสื่อสารเพื่อผู้สูงอายุเป็นวาระแห่งชาติ ภาครัฐควรกำหนดให้การสื่อสารด้านผู้สูงอายุเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายสำคัญระดับชาติ เพื่อรับมือกับสังคมสูงวัยอย่างรอบด้านรวมทั้งการสร้างสื่อที่เข้าใจง่ายและเหมาะกับผู้สูงอายุควรพัฒนาเนื้อหาสื่อให้เหมาะสมกับข้อจำกัดทางร่างกายและความสามารถด้านเทคโนโลยีของผู้สูงอายุ เช่น ตัวอักษรขนาดใหญ่ ใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย และมีรูปภาพประกอบ

2. ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการผลิตและออกแบบสื่อผู้สูงอายุควรมีบทบาททั้งในฐานะผู้ผลิตและผู้กำหนดเนื้อหาสื่อ เพื่อให้สื่อสะท้อนความต้องการจริงของพวกเขา และช่วยสนับสนุนการเข้าถึงเทคโนโลยีและพัฒนาทักษะดิจิทัลส่งเสริมการจัดอบรมและให้ความรู้ผู้สูงอายุเกี่ยวกับการใช้สื่อดิจิทัลอย่างต่อเนื่อง และกระจายไปยังพื้นที่ชนบทหรือห่างไกล

3. สามารถนำไปบูรณาการกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน และภาคประชาสังคมในการผลิตและเผยแพร่สื่อที่ครอบคลุมทุกมิติของชีวิตผู้สูงอายุ เช่น สุขภาพ สิทธิ สวัสดิการ และความสัมพันธ์ในครอบครัว

รายการอ้างอิง

- กรมกิจการผู้สูงอายุ. (2566). *แผนปฏิบัติการด้านผู้สูงอายุ ระยะที่ 3 (พ.ศ. 2566–2580)*. กรุงเทพฯ: กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- โชติหทัย นพวงศ์. (2542). *การติดตามข่าวสารกับความพึงพอใจในการสื่อสารและการทำงานของพนักงานเครือข่ายอินเทอร์เน็ตไทยในช่วงการปรับโครงสร้างธุรกิจ*. (วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- ปลื้มใจ ไพจิตร. (2558). *คุณภาพในการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดสุราษฎร์ธานี*. *วารสารวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี*, 2(2), 157-179.
- สุพร คูหา. (2552). *แนวทางการปรับปรุงคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลตำบลหนองขาว อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี*. (การศึกษานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ขอนแก่น.
- สุดดี เบญจวงศ์. (2541). *ผู้สูงอายุกับการปรับตัวทางจิตสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อริยา คูหา. (2546). *จิตวิทยาการศึกษา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- อิสระศ คำแหง. (2553). *ทฤษฎีการสื่อสารมวลชน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- อุไรวรรณ เกิดผล. (2539). *ทฤษฎีความคาดหวังและการประยุกต์ใช้*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Atkin, C. K. (1973). Instrumental utilities and information seeking. In Clarke, P. (Ed.), *New models for mass communication research* (pp. 205–242). California: SAGE.
- Mogalakwe, M. (2006). The use of documentary research methods in social research. *African Sociological Review*, 10(1), 221–230. <https://doi.org/10.4314/asr.v10i1.23206>
- Scott, J. (1990). *A matter of record: Documentary sources in social research*. Cambridge: Polity Press.
- Scott, J. (2006). Social research and documentary sources. In *Sage benchmarks in social research methods: Documentary research* (pp. 3–40). London: SAGE.

Wellington, J. (2000). *Education research: Contemporary issues and practical approaches*.
London: Continuum.